

УДК 378.2

Сайко Н. О.

ПІДГОТОВКА СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ДИДАКТОГЕНІЇ У ЗНЗ

А Розглядається проблема дидактогенії, аналізуються наукові погляди щодо її сутності. Розкриваються особливості підготовки соціальних педагогів до профілактики дидактогенії в умовах загальноосвітніх навчальних закладів. Виділені основні компоненти такої підготовки – інформаційна, методична та психологічна готовність соціальних педагогів.

Ключові слова: дидактогенія; метод опори на сильні сторони особистості; інформаційна готовність; методична готовність; психологічна готовність

Актуальність. Сучасна система шкільної освіти характеризується низкою проблем, що порушують соціальне функціонування дітей і вчителів. Дуже часто від дітей відразу вимагаються вже сформовані вміння навчатися (швидко читати, рахувати, бути дисциплінованим тощо), при цьому забувається основна мета школи – навчити дітей вчитися; у зв'язку з неуспішністю деяких дітей, дається оцінка особистості школяра – двієчник, трієчник, яка перетворюється у стигму і супроводжує дитину все шкільне життя, а можливо й більше; іноді відсутність підтримки у досягненні успіхів у школі з боку батьків призводить до формування безвідповідального ставлення до школи, не сформованості потреби вчити уроки, зневажливе ставлення до вчителя та усього шкільного життя; до цього додається психологічна та педагогічна неграмотність деяких учителів (авторитарний стиль спілкування, керівництва дитячим колективом; використання елементів педагогіки – страху тощо). Але й сам учитель знаходиться у несприятливих умовах, що відображається на якості навчально-виховного процесу, наприклад, велика кількість дітей у класах, боязкість не виконати навчальну програму, постійний адміністративний контроль над учительською діяльністю, низький соціальний статус учителя у суспільстві тощо. Ускладнює ситуацію перевантаженість дітей навчальною діяльністю, що призводить до стану постійної втоми, погіршення здоров'я та, з часом, до утворення захисної реакції дитини – прогуляти або зірвати урок, не вивчити

домашнє завдання, не самостійне виконання навчальних завдань тощо. Мова йде про дидактогенний вплив шкільної системи на учасників педагогічного процесу. Аналізуючи практику сучасних загальноосвітніх шкіл, можна зробити висновок, що профілактична робота соціального педагога та всієї психологічної служби школи не охоплює проблему дидактогенії. Навіть, деякі педагоги, соціальні педагоги, психологи не розуміють даного поняття. Тому стає необхідним підсилити підготовку соціальних педагогів до профілактики проблеми дидактогенії та усуненню її наслідків.

Мета статті – вивчення особливостей підготовки соціальних педагогів до профілактики дидактогенії в умовах ЗНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «дидактогенія» («*didaktikos*» – повчальний и «*genos*» – походження) був введений К. Платоновим у 60-ті роки ХХ ст., який зазначав, що в шкільній педагогіці дуже часто можемо зустріти явище дидактогенії – і його наслідки – соціофобії, нав'язливі страхи, хвороблива сором'язливість, бурхлива емоційно-вегетативна реакція у незручний момент [8].

Проблема негативного впливу шкільної системи на зростаючу особистість висвітлювалася науковцями різних часів і періодів розвитку суспільства. Так, ще чеський педагог Я. Коменський, критикуючи схоластичну систему освіти середньовіччя, зазначав, що зміст освіти того часу був справжнім лабіринтом, у якому учні блукали впродовж довгих років, не маючи надії побачити радісне саяво життя [4, с. 347].

Також В. Сухомлинський говорив, що школа, у якій дитина постійно відчуває поразки, невдачі, неможливість самореалізуватися призводить до втрати інтересу у навчанні. Тому основним методом попередження перенавантаження учнів вважав створення ситуації та атмосфери успіху в школі [10, с. 493].

Сучасний науковець В. Лутфуллін особливо гостро засуджує руйнівний вплив шкільної системи на здоров'я дітей, підкреслюючи важливість спрощення структури навчальних програм, зменшення обсягу навчального матеріалу. У контексті методичної роботи вчителів, зазначає науковець, важливо також вивчати досвід навчання без перенавантажень і в організацію навчально-виховного процесу школи обов'язково мають бути включені лікарі різних спеціальностей [5].

Відомий дитячий психолог А. Захаров наголошує, що саме підвищена «стимуляція» такими засобами як погрози, покарання, засудження, пріоритет негативних оцінок, потурань, що так характерно для системи освіти – це фактор, який веде до порушення психічного здоров'я дітей, появи дидактогенії та неврозів [3].

Виклад основного матеріалу. Першим компонентом професійної підготовки до профілактики дидактогенії є інформаційна готовність соціальних педагогів. Це передбачає сформованість системи теоретичних знань з проблеми профілактики дидактогенії та подолання її наслідків у загальноосвітніх навчальних закладах: сутність поняття «дидактогенія», її види та причини. Особливу увагу у формуванні інформаційної готовності соціальних педагогів треба приділяти розумінню поняття «страх», його прояви, наслідки у житті учнів та поняттю «педагогічне насильство» як виду дидактогенії та основне джерело появи різних видів страхів, а у подальшому неврозів, стресів, депресивних станів. Не менш важливим є знання діагностичних методик, що спрямовані на виявлення дидактогенних впливів та їх наслідків. Можна назвати безліч діагностичних методик, метою яких є виявлення страхів, депресивних станів, надмірної тривожності, агресивності тощо. Однак, це методики, які фіксують вже наявну проблему, від якої іноді дитині важко позбавитися. Варто познайомити соціальних педагогів із такими, що дають змогу на початковому етапі, на рівні «задоволений – незадоволений» помітити порушення гармонії дитина-соціум. Діагностичні методики мають бути спрямовані на визначення ступеню задоволеності дитини життям, наскільки вона чуває себе щасливою, відчуває повноту життя та на вивчення загальної атмосфери (стилі спілкування, наявність творчих підходів у вчителів, орієнтація вчителя на успіхи дитини,

спільні види діяльності вчителів та учнів, дирекції школи та учителів, основна орієнтація школи у навчально-виховному процесі) школи. Наприклад, «Оксфордський опитувальник на визначення рівня щастя», тест на оптимізм Л. Рудіної на основі методики «Attributional style questionnaire» М. Селігмана тощо.

Другим компонентом є методична готовність соціальних педагогів до профілактики дидактогенії, що включає оволодіння методом соціально-педагогічної роботи – опора на сильні сторони особистості.

Метод соціальної роботи опора на сильні сторони особистості, автором якого є сучасний учений-практик А. Павловський, передбачає орієнтацію соціального педагога у своїй роботі на домінуючи позитивні риси характеру особистості або особливості її життя. Він зазначає, що в соціальній роботі домінують проблемно-орієнтовані моделі роботи з клієнтом, які фокусуються навколо проблеми та спрямовані подолати, вирішити її або усунути, знайти причину та встановити соціальний діагноз. Така процедура допомоги клієнту передбачає орієнтацію на недоліки у його житті, тобто на чомусь негативному та клієнт із самого початку сприймається як особа, якій потрібно вдосконалюватися та змінювати життя на краще [7].

Це є неприпустимим у роботі з дитиною будь-якого віку, оскільки постійно фіксуються її недоліки, що провокує формування неуспішної життєвої позиції. Тому метод опори на сильні сторони особистості має бути пріоритетним у роботі не лише соціального педагога, а й усього педагогічного колективу, за яким життєві проблеми сприймаються як такі, що ведуть до розвитку певних якостей особистості, набуття життєвого досвіду, що в подальшому забезпечить успішне функціонування особистості у соціумі. Важливим у визначенні сильних сторін особистості є врахування того, які плани на майбутнє має особистість, до чого вона прагне і що бажає. Мрії, цілі, сподівання є рушійними силами розвитку особистості та діагностичним матеріалом у роботі соціального педагога.

Зазначений метод також передбачає мотивацію успіху у навчанні і повсякденному спілкуванні з дитиною.

За дослідженнями А. Реана, мотивація успіху, звичайно, носить позитивний характер. За такої мотивації дії людини спрямовані на те, щоб досягти конструктивних, позитивних результатів. Особистісна активність тут залежить від потреби досягати успіху. Мотивація страху, навпаки, носить негативний характер, при ній людина прагне перш за все уникнути покарання, негативної оцінки. Очікування неприємних наслідків – є негативною рушійною

силою її діяльності, ще нічого не зробивши, особистість уже побоюється можливої невдачі та думає як цього уникнути, а не досягти успіху. Основними характерними рисами особистості з орієнтацією на успіх учень називає такі: активність, ініціативність, пошук рішень у складних ситуаціях, продуктивність діяльності, наполегливість у досягненні цілей, здатність планувати своє майбутнє на далеку перспективу. Таким особистостям притаманно вміння брати на себе забор'язання, визначення перед собою реальних цілей – якщо ідуть на ризик, то з певним розрахунком. Зазвичай такі якості забезпечують сумарний успіх, але якщо трапляються невдачі, то вони схильні до аналізу та переосмислення ситуації. Мотивація страху невдачі зумовлює появу таких рис, як незначна ініціативність, неадекватна оцінка своїх можливостей, неможливість взяття на себе відповідальності, відсутністю стійких прагнень у досягненні цілей, схильність до надмірних переживань з приводу невдач, від чого втрачається інтерес та знижується активність [9].

Наступним компонентом підготовки соціальних педагогів до профілактики дидактогенії є їхня психологічна готовність до реалізації завдань зазначеного напрямку соціально-педагогічної діяльності. Специфіка роботи соціального педагога у ЗНЗ вимагає сформованості психологічної стійкості як професійної його позиції, так і особистісної, тому є необхідним формування таких компонентів професійної підготовки у ВНЗ: професійної свідомості, професійної придатності, індивідуального професійного стилю, професійної спрямованості, професійного потенціалу, професійної активності, професійної автономності.

Професійна свідомість передбачає сформованість відповідального ставлення до професійної діяльності через усвідомлення можливостей реалізації особистісних потреб і цілей. Соціальні педагоги мають навчитися правильно визначати цілі професійної діяльності – виконувати той чи інший вид роботи не лише тому, що вимагає керівництво або передбачено посадовими обов'язками, а відшукувати позитивні аспекти для власної особистості. Свідоме ставлення до певного виду діяльності залежить від наявності мети та бажання її реалізувати, у свою чергу таке бажання виникає, коли особистість бачить користь особисто для себе.

У визначенні цілей професійної діяльності доцільно дотримуватися шляху від забезпечення користі особисто соціальному педагогу до вирішення суспільно значущих завдань, тобто від бажань (наприклад, заробляти гроші для себе) до допомоги країні в складних ситуаціях.

Потрібно враховувати, що надмірна віддале-

ність цілей від особистості студента може призвести до зниження їхньої актуальності, до поступової перебудови структури особистості: вона починає робити все, що вимагають, без урахування особистісних бажань, що призводить до відсутності сприйняття себе як особистості, до деформації активності, волі, ініціативи та зникнення індивідуальності [1].

Професійна придатність має визначатися ще до вступу людини до навчання на певну спеціальність, однак, якщо така діагностика відсутня, то потрібно вести цілеспрямовану, систематичну роботу щодо вдосконалення умінь, навичок, особистісних рис і приведення до відповідності з професійними нормами, вимогами, що зазначені у нормативних документах. Треба більше акцентувати увагу на раціональному, свідомому використанні власного здоров'я та на вмінні відновлювати психоемоційний стан. Це передбачає в першу чергу розвиток умінь проводити чітку межу між особистісним життям і професійним, вчасно визначати ситуації, які можуть нашкодити як фізичному, так і морально-психічному здоров'ю та уміти усунувати їх або нейтралізувати.

Соціальним педагогам із перших днів самостійної професійної діяльності необхідно формувати індивідуальний професійний стиль, що передбачає своєрідність поєднання індивідуальних рис, можливостей, ставлень, розуміння професійної діяльності, власних професійних уподобань. Сформованість індивідуального професійного стилю забезпечує стійкість професійної позиції, принципів життєдіяльності особистості та реалізацію творчих здібностей і підходів. Індивідуальність полягає у здатності особистості організувати своє професійне та особистісне життя за своїм задумом, у відповідності зі своїми інтересами, здібностями, прагненнями [2]. Чим менше людина думає, усвідомлює своє професійне життя, тим менше можливостей вона має для створення свого індивідуального стилю, її професійне життя приймає копіювальний характер і тому зникають можливості для самореалізації та отримання задоволення від життя в цілому. Основою формування індивідуального стилю є визначення сильних сторін особистості соціального педагога та створення відповідних умов для розкриття, розвитку та професійного зростання. Кожен професіонал особисто для себе має обрати ті методи профілактики, які підходять його внутрішнім переконанням, поглядам, умінням.

Професійна спрямованість передбачає розвиток професійно важливих якостей, психічних процесів, соціальної, духовної та моральної зрілості. У першу чергу у соціальних педагогів має переважати спрямованість на взаємокон-

такти в системі «людина-людина», що передбачає розвиток комунікативності і комунікабельності. Однак акцент у розвитку зазначених здібностей потрібно робити на вмінні досягати своїх цілей, вирішувати поставлені завдання, бути суб'єктом впливу, а не просто приємним співрозмовником. Це передбачає вміння підкреслювати сильні сторони співрозмовника, повагу до його самостійного вибору, постійну фіксацію успіхів та переваг, тобто мова іде про використання методів емпauerменту, коучингу у соціально-педагогічній профілактиці дидактогенії.

Професійний потенціал – це поняття, яке залежить, у першу чергу, як від біологічних ресурсів особистості, стану здоров'я, її задатків, здібностей, так і від бажання вдосконалюватися, розширювати світогляд і збільшувати можливості у професійній діяльності. Розкриття професійного потенціалу особистості залежить від розвитку її професійних здібностей, від співпадіння бажань особистості та можливостей реалізації, тобто від соціальних, культурних, матеріальних, моральних умов, у яких перебуває особистість. У професійній діяльності соціальних педагогів треба створювати умови, в яких би вони мали можливість набувати додаткових знань, умінь, що сприяють розширенню професійного потенціалу, забезпечать вільне професійне функціонування та впевненість у своїх вміннях. Також це передбачає розвиток умінь самостійного пошуку таких можливостей, а головне, наявність бажання. Ще раз варто зазначити, що бажання самозмінюватися виникають у разі усвідомлення переваг того чи іншого виду діяльності для власної особистості. Наприклад, участь у науковій конференції розширює коло спілкування, надає можливість змінити на деякий час оточення, підсилює впевненість у власних силах і переконаннях тощо.

Професійна активність передбачає формування відповідальності у соціальних педагогів за реалізацію власних намірів і планів. Завдяки активності особистість позбавляється повної залежності від соціальних вимог і установок, набуває нових здібностей, можливостей вирішення соціально-психологічних, професійних протиріч, переконується у правильності своєї позиції, переконується в її адекватності життю [1].

Соціальні педагоги мають розуміти, що якщо хочеш чогось досягти, потрібно якнайменше робити зустрічні кроки до своїх бажань. Особистість без внутрішньої готовності та зовнішніх дій не може реалізуватися у даному суспільстві. Організація профілактичної роботи проблеми дидактогенії потребує від соціального педагога вмінь добирати, поєднувати мето-

ди та організовувати зусилля різних структур соціуму задля допомоги дитині. Це передбачає активну професійну позицію соціального педагога, тобто вміння приймати важливі рішення, організовувати, впливати, бути підтримкою, координатором тощо. Тому особлива увага у процесі підготовки соціальних педагогів повинна приділятися створенню його активної позиції, що виявляється у наполегливості досягнення поставлених цілей, визначених завдань.

Професійна автономність як результат сформованості перелічених компонентів передбачає виокремлення себе як професіонала серед інших фахівців, збереження самостійності думок, принципів, поглядів. Соціальні педагоги мають розуміти, що робота над професійною автономністю передбачає набуття впевненості у власних знаннях, вміннях, самостійності у судженнях, збереження власної індивідуальності, а також подолання страху і залежності від зовнішньої оцінки, позбавлення нав'язливих цілей, педагогічних стереотипів та орієнтація на позитив у житті, вироблення індивідуальної траєкторії особистого та професійного життя. Задачу вироблення своєї індивідуальної траєкторії повинна вирішувати кожна людина незалежно від вимог суспільства та відсотку допомоги у цьому процесі зі сторони інших людей.

Ціннісно-нормативна готовність соціальних педагогів до профілактики дидактогенії передбачає сформованість певної світоглядної позиції особистості, ставлення до життя, професійної діяльності та до власної особистості у професійній діяльності.

По-перше, це орієнтація на позитив у житті. З цією метою важливим є вивчення основ позитивної психології, принципи якої закладені в таких методах соціальної роботи, як емпauerмент, фасилітація, коучинг, опора на сильні сторони тощо та постійна систематична робота над власною світоглядною позицією. Однак така позитивна спрямованість має підтримуватися конструктивними практичними діями щодо досягнення успіхів у житті, набуття професіоналізму та задоволеності життям. Інакше, якщо людина буде знижувати рівень домагань, буде задоволена тим, чим є, це призведе до регресу у житті. Також варто відмітити важливість сформованості у соціальних педагогів лідерських якостей. Італійський учений Антоніо Менегетті поняття «лідер» розуміє як особистість-вектор, особистість, що контролює операції та здатна синтезувати контекст відносин, це оперативний центр численних відносин і функцій [6]. Особистість з лідерськими якостями здатна контролювати, координувати, управляти та змінювати соціум. Розвиток таких якостей неможливий без формування

внутрішньої позиції лідера передбачає і певне ставлення до власних помилок і невдач. Для того, щоб не зупинятися на місці та йти далі у своєму професійному розвитку, потрібно з кожної складної, проблемної ситуації, з невеликого рішення вміти виокремлювати позитивний досвід і примножувати свій внутрішній світ.

Висновки. Отже, задля покращення психоемоційної атмосфери ЗНЗ доцільним є підсилити підготовку соціальних педагогів до профілактики дидактогенних впливів, що передбачає формування відповідної системи теоретичних знань, методичної та психологічної готовності соціальних педагогів.

Сайко Н. А. Подготовка социальных педагогов к профилактике дидактогении.

А *Рассматривается проблема дидактогении, анализируются научные подходы к её объяснению. Рассматриваются особенности подготовки социальных педагогов к её профилактике в условиях среднеобразовательных учреждений. Выделены основные компоненты такой подготовки – информационная, методическая, психологическая готовность социальных педагогов.*

Ключевые слова: дидактогения; метод опоры на сильные стороны личности; информационная готовность; методическая готовность; психологическая готовность

Sayko N. O. Preparation of social pedagogues to prevention of didactogene in general educational institutions.

S *The problem of didactogene is disclosed and the scientific views on its essence are analyzed in the article. The peculiarities of preparation of social pedagogues for the prevention of didactogene in general educational institutions conditions are revealed. The main components of such preparation, such as informational, methodical and psychological readiness of social educators are highlighted.*

Key words: didactogene; method of relying on the strengths of a personality; information readiness; methodological readiness; psychological readiness

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская, К. А. О субъекте психической деятельности / К. А. Абульханова. – Москва : Наука, 1973. – 288 с.
2. Ануфриева, Р. А. Стиль жизни личности. Теоретические и методологические проблемы / Р. А. Ануфриева, Е. И. Головаха, Е. А. Донченко. – Киев : Наук. думка, 1982. – 372 с.
3. Захаров, А. И. Ночные и дневные страхи у детей / А. И. Захаров. – СПб. : «Изд-во СОУЗ», 200. – 448 с.
4. Коменский, Я. А. Избр. педагог. соч. В 2-х т. – Т. 1 / Я. А. Коменский / Под. ред. А. И. Пискунова. – Москва : Педагогика, 1982. – 656 с.
5. Лутфуллин, В. С. Теоретико-методичні засади усунення навчальних перенавантажень учнів / В. С. Лутфуллин. – Полтава : Вид. Шевченко Р. В., 2011. – 336 с.
6. Менегетти, А. Психология лідера : пер. с итал. / Антонио Менегетти. – Изд. 4-е, доп. – Москва : ННБФ «Онтопсихология», 2004. – 256 с.
7. Павловский, А. П. Социальная работа с подростками с опорой на сильные стороны : практ. пособ. / А. П. Павловский. – Киев, 2015. – 108 с.
8. Платонов, К. И. К вопросу о профилактике неврозов. В сб.: Неврозы. Л., 1956. – С. 128.
9. Реан, А. А. Психология и педагогика. Ученик / А. А. Реан, Н. В. Бордовская, С. И. Розум. – Санкт-Петербург : Питер, 2002. – 432 с.
10. Сухомлинський, В. О. Вибрані твори: В 5-ти т. – Т. 4. / В. О. Сухомлинський. – Київ : Рад. шк., 1977. – 640 с.

*Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 01.06.2017*